

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/1 2021 s. 370-383, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN BAKIŞ AÇISINDAN ETİK DEĞER OLARAK MERHAMET KAVRAMI

Beyhan BAYRAK*

Abamüslim AKDEMİR**

Geliş Tarihi: Ağustos, 2020

Kabul Tarihi: Ocak, 2021

Öz

Bu araştırmada, etik değer olan merhamet kavramının önemi, değeri, anlamı, bu kavramın öğrencilere kazandırılması ve sürekliliği için yapılması gereken çalışmaların ve etkinliklerin neler olduğu ve etik değer olarak merhamet kavramının gerekliliği sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada nitel yaklaşım benimsenmiştir. Araştırma 2017- 2018 eğitim- öğretim yılı Bursa ili Gemlik ilçesinde bulunan ortaokullarda görev yapan 15 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşme yapılarak tamamlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin büyük kısmı etik değer olan merhamet kavramını sıkıntı, acıma duygusu, keder, üzüntü, vicdan ve yufka yüreklilik olarak tanımlamışlardır. Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin tamamına yakını çocuklarda ve gençlerde ahlaki olarak merhamet kavramının azaldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca sosyal bilgiler öğretmenlerinin yarısından fazlası merhamet eğitiminin ortaokulda gerekli olduğunu ve ders kitaplarında daha fazla yer verilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Sosyal bilgiler öğretmenleri ahlak eğitimin öncelikli olarak ailede başladığını, çocukların bu değerleri ailelerini rol model olarak kazandıklarını ve bu sebeple bu eğitimin öncelikli olarak ailede verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Okul eğitiminde de öğrenci merkezli yöntem ve tekniklerin kullanılması ayrıca kitap okuma, örnek olay incelemesi, drama, tiyatro gibi çeşitli etkinliklerle merhamet kavramının öğrencilere kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Araştırmanın önerileri arasında, ahlaki değer olan merhamet kavramının okuldaki programlarda daha fazla yer verilmesi, değer eğitiminin ayrı bir ders olarak okutulması, değerlerin doğru bir şekilde aktarılması için ailelerin ve öğretmenlerin uygun model ve işbirliği içerisinde olması sayılabilir.

Anahtar Sözcükler: Etik, değer, merhamet, merhamet eğitimi, sosyal bilgiler öğretmeni.

* Doktora Öğrencisi; Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, kalkanbeyhan@hotmail.com

** Prof. Dr.; Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, akdemir@uludag.edu.tr

Araştırmanın Etik Kurulu İzni: Araştırma verileri 2017-2018 eğitim öğretim yılında toplanmıştır.

THE CONCEPT OF COMPASSION AS AN ETHICAL VALUE FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL SCIENCE TEACHERS

Abstract

In this research, importance of mercy as a term of ethic, beside of value meaning how to gain and sustain this term of students, and tried to put forward according to the opinions of the social sciences teachers on this term mercy. Qualitative research was adopted to in this search. Qualitative approach is applied for the research 15 social science teachers are used working in Bursa Gemlik in 2017-2018 education year. The Teachers have described the term mercy as depression, pity, grief, sorrow and soft hearted. Almost every teachers have expressed that ethical mercy is decreasing among teenagers and students. More than half of the teachers stated that mercy should be taught in secondary schools and take place in course books. The teachers painted education of ethic starts in family, children learns the ethic by modelling so this education should be given in the family firstly. For the Public education they suggested that by student centered techniques, reading book, investigating sample events, role-playing, drama, term of mercy should be gained to the students. Among the proposals of the research, raising the place of teaching mercy in schools, teaching values as separate course, to teach the values effectively obtaining the coordination of families one teachers can be counted.

Keywords: Ethic, values, mercy, education of mercy, social science teachers

Giriş

Grekçede alışkanlık, huy, mizaç anlamına gelen “ethos” tan türetilen “etik” kelimesinin Türkçedeki karşılığı ahlak felsefesidir. Ahlak ise dilimize Arapçada huy, mizaç, karakter anlamında kullanılan “hulk” kelimesinden gelmektedir. Etik insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen normların belirlenmesindeki iyi-kötü gibi değer yargılarının ilke ve kurallarını şekillendirmektedir (Başok Diş, 2017, s. 11-12). Etik, felsefenin değerlerle ilgili ana sorunlarını ele alan bir bilim dalı olarak da nitelendirilebilmektedir (D. Jardins, 2006, s. 37). Bundan dolayı da ahlak felsefesi olarak da adlandırılmaktadır. Etik ya da ahlak felsefesi, ahlakın özünü ve temellerini araştırıp; ahlaklı olmanın ne anlama geldiğini, insanların nasıl bir hayat yaşamasını veya hangi amaçların peşine düşmesi gerektiğini konu edinmektedir (Cevizci, 2011, s. 131). Ayrıca etik bu amaçların peşindeyken ne yapmamız ne tür insanlar olmamız ve nasıl davranmamız gerektiğini belirleyebilmek için daha önceki yaşantılarımızı bilinçli olarak şimdiki zamana yansıtmamızı gerekli kılmaktadır (D. Jardins, 2006, s. 34). Ahlak ise bir arada olan ve toplum denilen bir kavramı belirleyen bireylerin bu birlikteliği koruması ve devamını sağlaması için meydana gelen belirli türden kural, inanç, norm, yasak ve değerlere göre düzenlenmiş ve bu yönden töreleşmiş, gelenekleşmiş yaşama biçimi olarak ifade edilebilmektedir (Cevizci, 2011, s. 129). Ahlak, belirli bir süreçle birlikte iyi-doğru, kötü- yanlış gibi kavramları şekillendirir ve toplumu ayakta tutmaya çalışır.

Görüldüğü gibi ahlak ve etik arasında ince bir ayrım bulunmaktadır. Etik bir bireyin, değerler doğrultusunda doğru ve yanlış davranışın teori kısmını oluşturmaktadır. Ahlak ise değerleri gerçekleştirme ve yaşama geçirme tarzına karşılık gelmektedir. Bu yüzden etik evrenseldir, ahlak ise daha çok bireysel, yerel veya kültürel boyuttadır (Cevizci, 2011, s. 130). Bu çalışma da ahlaki normları etik kavramının bir değeri olarak ele alacağız. Etikle meydana getirilen teori ve ahlakla oluşturulan davranış uygulamaları ile toplumsal birliktelikler

sağlanmaya çalışılmakta ve birtakım değerler meydana getirilmektedir. Bu ahlaki değerler, toplumdaki insanların uymak zorunda olduğu davranış kurallarının belirlenmesinde değerli bir rol üstlenmektedir (Aydın ve Gürler, 2012, s. 2).

Ahlaki değerlerin oluşumu için belirli bir süreç gerekmektedir ve bu süreç içerisinde değişmeyen birtakım değerler oluşmaktadır. Aydın'a göre bunlar temel değer olan "saygı, sevgi, sorumlulukla birlikte, adalet, alçakgönüllülük, arkadaşlık, bağışlayıcılık, bağlılık, barış, cesaret, cömertlik, doğruluk, dostluk, düşünceli olma, empati, güvenilirlik, hoşgörü, istikrarlı olma, işbirliği, itaat, iyilikseverlik, kanaatkârlık, liderlik, merhamet, nezaket, özgüven, paylaşma, sabır, sadakat, şükran, tutumluluk, vefa, yardımseverlik, namusluluk, manevilik, yaşama sevinci, disiplin, söz ve davranışlarda tutarlılık" gibi değerlerdir (Aydın ve Gürler, 2012, s. 3).

Belirtilen değerler içerisinde önemli bir yere sahip olan merhamet Arapça kökenli bir kelimedir. TDK, "Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2018). Rousseau'ya göre merhamet insanların zayıflara, suçlulara veya insan türüne uyguladığı acıma duygusu, kendisini acı çekenin yerine koyması yani empati duyması ve bundan da üzüntü duymasıdır (Rousseau, 2009, s. 121). Ona göre merhamet insanlığın en önemli erdemlerinden biridir ve onu da vicdan yönlendirmektedir. Felsefesini merhamet kavramına oturtan Schopenhauer için insan davranışlarının üç temel itici gücü vardır, bunlar kötülük, bencillik ve merhamettir. Ona göre merhamet bizi başkalarını yaralamaktan uzak tutmakla beraber onlara yardımcı olmak konusunda da tetiklemektedir. İnsanlar kendilerini acı çeken kişilerle özdeşleştirince ben ve ben-olmayan ayrımı da kalkmaktadır. Bu yüzden merhamet bencil olmayan ve ahlaki olan tek güdüdür (Akçetin, 2016, s. 72). Aristoteles'e göre merhamet, insana zarar verici bir kötülüğün birinin başına geldiğinde bu sıkıntıları bizim ve sevdiğimiz bir kişinin de başına geleceğini düşünerek hissettiğimiz acı hissi ve duygusudur (Aristoteles, 2014, s. 117). Hökelekli'ye göre merhamet, herkesin iyiliğini isteyip, başkasının yaşadığı güçsüzlük, sıkıntı ve derdine ilgi duyma, acıma ve şefkat gösterme, onunla beraber ıstırap çekme ve acı çekenlere yardım etmeye çalışmaktır. Ayrıca insanlar ve canlılar için dünyayı daha güvenilir ve yaşanabilecek bir yer yapma duyarlılığıdır (Hökelekli, 2011, s. 13).

Merhamet bir değer kavramıdır. Halstead ve Taylor değeri, "davranışlara genel olarak rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar" olarak tanımlamaktadır (Halstead ve Taylor 2000, s. 169). Farklı tanımları olan değer, arzu edilen, arzu edilebilen olaylarla ilgili insan tutumu olarak da kavramlaştırılabilmektedir. Değerler, insanın en iyi yönünü ortaya çıkartmayı ve kişiliğini tamamıyla geliştirerek, insani mükemmelliğe ulaşmasını amaçlamaktadır. Ayrıca değerler sosyal yaşamı düzenleyip, bireyler arası bağlılığı arttırabilmektedir (Aydın ve Gürler, 2012, s. 3). Bu doğrultuda insanlara verilen değerler eğitiminin amacı da çocuğun doğuştan getirdiği en iyi tarafını ortaya çıkarmak, kişiliğinin gelişmesini sağlamak, insani mükemmelliğe ulaşabilmesine yardımcı olmak, kişiyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak bununla birlikte iyi ahlakla donatmak ve devamını sağlamak olmalıdır (Aydın ve Gürler, 2012, s. 16). Okullarda verilen değerler eğitimi bireylerin gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu eğitimin görevi, öğrencilerde sağlıklı, dengeli ve tutarlı bir kişilik oluşturabilmek ve iyi insan, iyi vatandaş olmalarını sağlayabilmektir. Bunun için de bilgi, tutum, beceri, davranış ve alışkanlıklar kazandırarak öğrencileri kendi ahlak anlayışı doğrultusunda yetiştirebilmektir (Aydın ve Gürler, 2012, s. 7; Ulusoy ve Dilmaç, 2018, s. 7). Böylelikle değerler eğitimiyle

öğrenciler, onları insan olarak kılan bütün etkinlikleri amaçlarına uygun şekilde gerçekleştirebilecek bir durumda olacaklardır (Ulusoy ve Dilmaç, 2018, s. 7). MEB'in yayınlamış olduğu 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda değerler eğitimi, "öğrencilere iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olmalarını sağlayacak bilgi, beceri, tutum, davranış ve alışkanlıkları kazandırmayı amaçlayan eğitim, bu yönüyle değerlerle şekillenmiş bir etkinlik" olarak tanımlanmaktadır. Amacı ise öğrencilerin sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik geliştirmeleri olarak belirtilmektedir (MEB, 2018). Bu doğrultuda 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler; adalet, aile birliğine önem, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverliktir (MEB, 2018).

Görüldüğü gibi Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda merhamet kavramı başlı başına bir değer kavramı olarak değil, diğer değer kavramları içerisinde anlatılmaktadır. Bu noktada da bir eksiklik görülmektedir. Değerler eğitimi içerisinde önemli bir yere sahip olması gereken merhamet eğitimiyle birlikte merhamet duygusunu içselleştiren çocuklar yaşadıkları toplumda ve dünyada ortaya çıkan olumsuzlukları, insanların yaşadıkları acıları, savaş sonrası ülkelerinden ayrılıp kendi ülkelerine sığınan göçmen arkadaşlarını da daha iyi anlamış olacaklardır. Dünyada yaşanan herhangi bir acı karşısında daha duyarlı olacak, birlikte yaşamının, bir olmanın farkına daha iyi varacak ve karşısındakine yardım etmenin vereceği mutluluğa sahip olacaklardır. Yapılan bu çalışma değerler eğitimi veren sosyal bilgiler öğretmenlerinin etik değer olarak merhamet kavramına ilişkin görüşlerini ortaya çıkarma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin;

1. Etik değer olarak merhamet kavramı hakkındaki düşünceleri nedir?
2. Merhamet konusunda ortaokul öğrencilerine ilişkin görüşleri nedir?
3. Merhamet eğitiminin okullarda okutulan ders kitaplarında yer almasına ilişkin görüşleri nedir?
4. Merhamet değerinin öğrencilere kazandırılması için öğretmenlerin ve ailelerin yapmaları gereken faaliyetlere ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Etik değer olarak merhamet kavramına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelendiği bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelle yapılan çalışmalarda var olan bir durum var olduğu hâliyle açıklanmakta ve ayrıntılı bir biçimde betimlenmektedir (Karasar, 1995, s. 77). Çalışmamız nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup çözümlenmeler durum çalışması deseniyle yapılmıştır. Durum çalışması deseni bir duruma yönelik etkenler bütüncül bir biçimde araştırılıp ilgili durumdan nasıl etkilendikleri noktasına odaklanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 77).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Bursa ili Gemlik ilçesindeki resmî ortaokullarda görev yapan 15 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemleri, birçok

durumda olgu ve olayların keşfedilmesinde ve tanımlanmasında faydalı olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 107). Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin bazı demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Örnekleminin Bazı Demografik Özellikleri

Demografik Bilgiler		f
Cinsiyet	Kadın	9
	Erkek	6
Çalışılan Grup	30-35	8
Yaş Aralığı	36-46	7

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırma grubunu 15 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 9’u kadın öğretmen, 6’sı erkek öğretmendir. Çalışılan grubun yaş aralığına baktığımız zaman 8 sosyal bilgiler öğretmeni 30-35 yaş aralığında, 7 sosyal bilgiler öğretmeni 36-46 yaş aralığındadır.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu hazırlanırken alanında uzman Dr. öğretmen ile bir öğretim üyesinin görüşünden faydalanılmıştır. Görüşme formunda sosyal bilgiler öğretmenlerinin temel eğitimde etik değer olarak merhamet kavramına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla 4 açık uçlu soruya yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan görüşme formu, Bursa ili Gemlik ilçesindeki resmî ortaokullardaki sosyal bilgiler öğretmenlerine çalıştıkları okullarda, ders saati dışında yüz yüze iletişim kurularak uygulanmıştır. Görüşme öncesinde genel bilgiler verilmiş ve görüşmeler araştırmacı tarafından yazılı olarak kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan öğretmenlerin merhamet kavramına ilişkin görüşleri nitel veri analizlerinden içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi doğrultusunda yapılan işlemler, birbirine benzer verileri belirli kavramlar ve temalar etrafında bir araya getirerek ve bunları bireylerin anlayabileceği bir şekilde düzenleyerek yorumlamaya dayalı olacak şekilde olmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227). İçerik analizi için gerekli olan temalar oluşturulmuş ve katılımcılara ait görüşler frekans değerleriyle ortaya konmuştur. Ayrıca bulgularda katılımcıların görüşlerinden herhangi bir değişikliğe gidilmeden yararlanılmıştır. Öğretmen görüşleri Ö1’den başlayarak Ö15’e kadar birer kod verilerek sunulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Temalar belirlenen araştırma soruları kapsamında oluşturulmuş, araştırma bulguları bu temalar çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilen bulgular araştırmanın sorularına göre düzenlenerek sunulmuştur.

Etik Değer Olarak Merhamet Kavramına İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin merhamet kavramına ilişkin görüşlerinin analizi sonucunda ortaya çıkan kavramlar ve frekanslar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Etik Değer Olarak Merhamet Kavramına İlişkin Görüşlerin Analizi ve Frekans

Tema	Kavramlar	f
Merhamet Kavramı	Acıma	10
	Üzüntü duyma	9
	Yardım etmek	8
	Korumak/kollamak	7
	Şefkat	7
	Sevgi göstermek	6
	Vicdan	5
	Empati	4
	Duyarlı olmak	3
	Kötü düşünmeme	1
	Zarar vermeme	1
	Adalet	1
Toplam		62

Tablo 2'ye bakıldığında katılımcıların merhamet kavramına ilişkin 12 kavram ürettiği tespit edilmiştir. Bu kavramlar sırasıyla acıma (f=10) üzüntü duyma (f=9), yardım etmek (f=8), korumak/kollamak (f=7), şefkat (f=7), sevgi göstermek (f=6), vicdan (f=5), empati (f=4), duyarlı olmak (f=3), kötü düşünmeme (f=1), zarar vermeme (f=1), adalet (f=1) olarak tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin görüşlerini yansıtan bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

“...Merhamet, insanın bütün canlılara hatta cansızlara karşı acıması, koruması, kollaması, kötü düşünmemesi ve zarar vermemesidir.” (Ö1)

“Merhamet; acıma, koruma, sevgi gösterme, yardım etmedir. İnsanı, başkalarına yardım ve iyilik etmeye yönlendiren acıma duygusudur.” (Ö3)

“Merhamet diğer tüm etik değerler gibi insanın, özünde var olan bununla birlikte akıl ve vicdanını sorgulayarak, kullanarak sürekli beslenmesi gereken en yüce duygulardan biridir.” (Ö6)

“Merhamet yalnızca acıma duygusu değil vicdandır, adalettir.” (Ö10)

Merhamet Konusunda Ortaokul Öğrencileri Hakkındaki Görüşlerine İlişkin

Bulgular

Öğretmenlerin, okuldaki öğrencilerin merhamet değerine sahip olup olmadıklarına ilişkin görüşleri doğrultusunda 12 sosyal bilgiler öğretmeni okuldaki öğrencilerin merhamet değerine sahip olmadıklarını belirtirken; 3 sosyal bilgiler öğretmeni çocuklarda bu değer var olduğunu ve korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ortaokuldaki öğrencilerde merhamet kavramının var olduğuna ilişkin öğretmen görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

“Öğrencilerimizde genel olarak merhamet duygusu yüksekse de, bazıları acımasız da olabilmektedir. Büyük sınıflar, küçük sınıflara bazen acımasız davranabiliyor.” (Ö2)

“Çağımızın bunca olumsuz etmenlerine, yaşlarına, yaşadıklarına ve yaşamadıklarına rağmen yine de öğrencilerimizin merhametsiz tavır içinde olduklarını düşünmüyorum. Bu duyguyu hala yaşatabiliyorlar.” (Ö8)

“Pek çok öğrencimizde bu duygu belirgin bir şekilde bulunmaktadır. Sebebini ise ülkemizdeki güçlü aile yapısının çocuklara yansımaları olarak görüyorum.”(Ö12)

Ortaokuldaki öğrencilerde merhamet kavramının var olmadığına ilişkin öğretmen görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

“Günümüzde insanlar çeşitli faktörlerin etkisi ile maalesef merhamet duygusundan uzaklaşmaktadırlar. Ortaokul öğrencileri de bu toplumun bir parçası olduğu için onlarda da merhamet eksikliği konusunda bir takım sorunlar yaşanmaktadır. En küçük problemde karşısındakine zarar verme, kendilerini güçlü gördükleri anda karşısındakini ezme, arkadaşlarına maddi zarar verip onları zor durumda bırakma gibi davranışlar yaşanmaktadır.”(Ö5)

“Ortaokul öğrencilerimizin, değerlerimiz konusunda duyarlı olmadıklarını düşünüyorum. Çocuklarımız, değerlerimiz ile ilgili duygulardan genelde yoksun, ben merkezli, başkalarına yardım etme duygularından yoksun, daha acımasız, empati kurmada sıkıntılar yaşamaktalar.”(Ö11)

Merhamet Eğitiminin Okullarda Okutulan Ders Kitaplarında Yer Almasına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin tümü yani 15’i okullarda ders kitaplarında merhamet kavramının yer alması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca kullandıkları ders kitaplarında yeteri kadar merhamet kavramına yer verilmediğini ifade etmişlerdir. 3 katılımcı değerler eğitiminin ayrı bir ders olması gerektiğini ve değerler eğitimine özgü bir kitabın hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Öğretmenlerin görüşlerini yansıtan bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Öğrencilerimizde bu tür duyguların gelişmesine yön vereceğini düşündüğüm için etkili olacaktır. Değerler eğitimi ve merhamet konusunun ders kitaplarında daha fazla yer verilmesini uygun görmekteyim.”(Ö3)

“Merhamet eğitimi ve diğer tüm değerler eğitimi okullarda ders kitaplarında, öğretim programlarında hatta ayrı bir ders olarak yer almalıdır.”(Ö4)

“Ders kitaplarında merhamet eğitimi konusunun yer alması faydalıdır. Ancak kitaplarda yazılmasıyla kalmamalı başka uygulamalarla da desteklenmelidir. Çocuklar o zaman daha fazla merhamet kavramını içselleştirebilir.”(Ö9)

Merhamet Değerinin Öğrencilere Kazandırılması İçin Öğretmenlerin ve Ailelerin Yapmaları Gereken Faaliyetlere İlişkin Bulgular

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda ailelerin yapması gerekenler, öğretmenlerin yapması gerekenler, aile ve öğretmenlerin iş birliği doğrultusunda yapılması gerekenler olmak üzere üç tema oluşturulmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin aileler tarafından yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Merhamet Değerinin Kazandırılmasında Ailelerin Yapması Gerekenler

Tema	Ailenin yapması gerekenler	f
Aile	Rol- model olmak	15
	İnsanlara yardım etmek	9
	Dinî, manevi eğitim	8
	Kültürel eğitim	7
	Şiddet içermeyen yayınlar ve oyuncaklar	6
	Birlikte vakit geçirme	5
	Hayvanları ve bitkileri koruma	4
	Güvenilir sosyal yaşam kazandırma	3
	Başkasının üzüntüsünü ve acısını paylaşma	2
	Sorumluluk verme	2
Toplam		61

Tablo 3'e göre katılımcıların merhamet değerinin kazandırılmasında ailelerin yapması gerekenler hakkında 10 kavram ürettiği tespit edilmiştir. Bu kavramlar sırasıyla rol-model olmak (f=15), insanlara yardım etmek (f=9), dinî, manevi eğitim (f=8), kültürel eğitim (f=7), şiddet içermeyen yayınlar ve oyuncaklar (f=6), birlikte vakit geçirme (f=5), hayvanları ve bitkileri koruma (f=4), güvenilir sosyal yaşam kazandırma (f=3), başkasının üzüntüsünü ve acısını paylaşma (f=2), sorumluluk verme (f=2) olarak tespit edilmiştir.

Ailelerin yapması gerekenler hakkındaki öğretmen ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Birtakım ahlaki değerlerin kazandırılmasında ilk eğitici olan ailedir. Çocuklar öncelikli olarak ailelerinden değerleri öğrenmelidir. Çocuklarının merhamet duygusunu kazanmaları için ailelerin uygun model olması gerekir. Çünkü çocuklar ailelerini taklit ederler ve bazı davranışları kazanırlar.”(Ö5)

“...Aileler çocuklarına merhamet duygusunun sadece insanlara değil hayvanlara da gösterilmesini gerektiğini öğretmelidir. Bütün canlıların önemli olduğu anlatılmalıdır. Ayrıca çocuğun bu duyguları oluşturabilmesi için şiddet içeren yayınlardan ve oyuncaklardan uzak tutulması sağlanmalıdır.”(Ö6)

“Aileler davranışları ile çocuklarına örnek rol-model olmalıdır. Öncelikle anne babalar merhametli olmalı ve çocuklar bunu görmelidir. Çünkü çocuklar ailesinden gördüklerini hayatlarına ve davranışlarına yansıtırlar. Ayrıca aileler çocuklarının bu duyguyu tam kazanması için onların sosyalleşmesine de izin vermelidir. Çocuklar arkadaşlarıyla vakit geçirmeli onlarla birlikte paylaşımında bulunmalıdır. Böylelikle kendisinin dışındaki insanları daha iyi anlamış olurlar.”(Ö13)

Katılımcıların öğretmenlerin yapması gerekenlere ilişkin görüşleri öğretmenlerin yapması ve kazandırması gereken davranışlar ile sınıfta uygulaması gereken yöntem ve teknikler olarak 2 temaya ayrılmıştır ve bu temalar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Merhamet Değerinin Öğrencilere Kazandırılması İçin Öğretmenlerin Yapması Gerekenler

Tema	Alt Tema	f
Öğretmenin yapması ve kazandırması gereken davranışlar	Rol model olmak	13
	Yardımlaşma paylaşma	8
	Vicdan	7
	Empati	7
	İnsanlara değer verme	6
	Hayvanları ve bitkileri koruma	3
	Sosyalleşme	2
Toplam		46
Yöntem ve teknikler	Drama	9
	Rol yapma	7
	Örnek olay	7
	Tiyatro	6
	Afiş-resim-slogon çalışmaları	5
	Merhamet konulu kitaplar okutma	3
	Tartışma	3
	Beyin fırtınası	2
Toplam		42
Genel Toplam		88

Tablo 4'e göre merhamet kavramının öğrencilere kazandırılmasında öğretmenin yapması ve uygulaması gereken davranışlara ilişkin 7 kavram ve bu kavramlar doğrultusunda 46 görüş belirtilmiştir. Bu kavramlardan rol model olmak (f=13), yardımlaşma-paylaşma (f=8) ilk sırada yer almaktadır. Sınıfta uygulaması gereken yöntem ve tekniklerle ilgili 8 kavram ve bu kavramlar doğrultusunda 42 görüş belirtilmiştir. Bu kavramlardan drama (f=9), rol yapma (f=7) ilk sırada yer almaktadır.

Merhamet değerinin öğrencilere kazandırılmasına yönelik öğretmen ifadeleri aşağıda verilmiştir.

“Öncelikle öğretmenler çocuklara, çevrelerine, bitki ve hayvanlara merhametli davranmalı. Onlara zarar verecek davranışlardan kaçınmalıdır. Çünkü öğretmenler davranışlarıyla çocuklara rol-model olmalıdırlar.”(Ö2)

“Öğretmenler okulda verdikleri değer eğitimi içerisinde merhamet kavramına daha çok yer vermelidir. Drama, tiyatro etkinlikleri, slogan, resim, afiş kompozisyon yarışmaları yapılmalı merhamet kavramını içeren kitaplar okutulmalıdır.”(Ö8)

“...Öğrencilere vicdan kavramı aşılanmalıdır. Yaptıkları her işten vicdanen rahat olmaları gerektiği vurgulanmalıdır.”(Ö9)

Katılımcıların aile ve öğretmenlerin işbirliği doğrultusunda yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri:

“Ailelere okulda değerler eğitimi alanında uzman kişiler tarafından seminerler verilmeli, öğretmenlerle olan iletişimlerini artırılmalıdır. Velilerde çocuklarına okuldaki değerler

eğitimi dersinin önemini vurgulamalı, öğretmenlere destek olmalıdır. Çocuğunda hissettiği sıkıntıyı öğretmeniyle paylaşmalıdır.”(Ö10)

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin etik değer olarak merhamet kavramına yönelik görüşleri incelenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, görüşlerine başvuru alan öğretmenlerin çoğunluğu merhamet kavramını acıma duygusu, üzüntü, koruma-kollama, şefkat, vicdan, empati olarak tanımlamışlardır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin büyük bir çoğunluğu çocuklardaki merhamet kavramının giderek azaldığını yerini şiddete bıraktığını ve bununda üzüntü verici olduğunu belirtmiştir. Bu durum çağımızın önemli sorunlarından biridir. Özellikle son yüzyıllarda sanayileşme ve teknoloji ile birlikte toplumların yapıları, davranış kalıpları, kültürleri ve değerleri sürekli bir değişim göstermektedir. Değişim sürecindeki toplumlarda yaşamı etkileyen olumlu gelişmeler olduğu gibi birtakım sorunlarda ortaya çıkmaktadır. Bu değişim ve sorunlar yaşamla ilgili her alanda meydana gelmekte ve özellikle değer üzerinde etkisini daha fazla göstermektedir. Değer azaldıkça insanlardaki kin, nefret ve saldırganlık duygusu artmaktadır.

Katılımcılar, ahlaki kavramların ve içerisinde yer alan merhamet duygusunun öncelikle ailede kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ailelerin uygun rol model olmalarını ve özellikle onların bu ahlaki değerleri yansıtmasını belirtmişlerdir. Çocuklar okula başladığında öğretmenlerin de aynı şekilde ideal bir rol-model olmaları vurgulanmıştır. Ayrıca öğretmen-veli iş birliği ve velilere değerler eğitimi konusunda seminerler verilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Bu görüşlerde de belirtildiği gibi değer bir toplumun en önemli ögesidir ve sürekliliği için yeni nesillere doğru bir şekilde aktarılması gerekmektedir. Bunun için öncelikle ailelere daha sonra eğitim kurumlarına büyük görev düşmektedir. Aileler ve öğretmenler değerlerin aktarılmasında çocuklara uygun rol-model olmalıdır. Böylelikle değerlerin yeni nesiller tarafından içselleştirilmesi sağlanmalı ve yaşamlarının bir parçası olması için mücadele edilmelidir.

Katılımcılar değerler eğitiminin ortaokullarda olması gerektiğini ve ayrı bir ders olarak okutulup ona göre ders kitaplarının hazırlanmasını ifade etmiştir. Özellikle merhamet kavramının okullardaki ders kitaplarında çok fazla yer verilmediğine dair vurgu yapmışlardır. Bununla birlikte drama, rol yapma, örnek olay, tiyatro, resim-afiş yarışmaları, kitap okuma gibi öğrencilerinde aktif olacağı yöntem tekniklerle değerlerin öğretilmesi gerekliliği dikkat çeken bir öneridir. Öğretmenlerin görüşlerinde de vurguladığı gibi eğitim kurumlarında değerler ayrı bir ders halinde verilmeli ve çağdaş yöntem-tekniklerle aktarılmalıdır.

Bu çalışma ile ilgili yapılan literatür taramasında, araştırmanın sonuçlarına benzerlik gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Yiğittir ve Öcal'ın (2010) araştırmasında 6. sınıf öğrencilerinin özellikle sevgi, saygı ve hoşgörü gibi değerleri daha çok tercih ettikleri, tutumluluk, merhamet gibi değerlere daha az yer verdikleri belirtilmektedir. Doğan ve Gülşen'in (2011) çalışmasında ise değerlerin kazandırılması için ders kitaplarının önemini öne çıkması ve merhamet gibi değerlere fazla yer verilmemesi ortak nokta olarak dikkat çekmemektedir. Ayrıca Doğan, vd. (2013) yaptıkları çalışma sonucunda merhamet değerinin kazandırılmasında aile ve öğretmenin önemli olduğunu ve bu doğrultuda uygun rol model olunması gerektiği vurgulamaktadırlar. Ayrıca Beldağ (2012), Çelikkaya ve Seyhan (2016), İnel ve Urhan (2018), Ünlü (2019) yapmış oldukları çalışmalarda değerlerin kazandırılmasına yönelik aile ve öğretmenlerin uygun rol-model olması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Gür, vd. (2015)

çalışmalarının sonucunda da öğretmenlerin okullarda değerler eğitiminin önemli olduğunu ve değerler eğitiminin sınıflarda afiş, proje, drama, tiyatro vs. gibi yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerektiği bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ailelerin değerler eğitimine ilişkin bilinçlendirilmesi fikri ve öğretmen-veli ilişkisi sıkı tutularak seminerlerin verilmesi de ortak veri olarak görülmektedir. Gömleksiz ve Kılınç (2015) yaptıkları çalışmada değerler eğitiminde öğretmen, okul yönetimi ve öğrenciler arasında bir iş birliğinin olmasını, programlar hazırlanırken değer öğretimine yönelik örnek etkinliklere daha fazla yer verilmesini, okul içi uygulamaların dışında okul dışı uygulamaların da yapılmasını ve yapılan etkinliklerin sayısının arttırılmasını vurgulamaktadır. Sağlam ve Genç (2015) çalışmasında öğrencilerin değerleri kazanmasında arkadaş çevresinin, ailenin eğitim düzeyinin ve medyanın etkili olduğunu, değerlerin öğretiminde en çok uygulanan yöntem tekniğin açıklama ve anlatma, soru-cevap ve model olma olduğunu belirtmektedir. Ayrıca okul dışındaki çevrenin olumsuz etkisi, yetişkinlerin değer konusunda yeterli örnek olamaması ve öğrenci çalışma kitabında değerlerle ilgili yeterli etkinliğin olmamasından dolayı da öğretim sürecinde güçlüklerin yaşandığını dile getirmektedir. Kırıl ve Başdağ (2016) çalışmasında merhamet değerinin ailede başlayıp okulda öğretmenler tarafından içselleştirildiğini ve bu noktada kişilerin doğru model olmalarına vurgu yapmıştır. Ders kitaplarında kullanılan değişik yöntem- tekniklerle çocuklara merhamet kavramının etik değer olarak kazandırılması burada karşımıza çıkmaktadır. Aktaş ve Bozdoğan (2017) ise çalışmalarında bir grup öğrenciye öğretim programının öngördüğü şekilde eğitim vermiş ve başka bir grup öğrenciye de merhamet kavramıyla zenginleştirilmiş içerik ve etkinlikler uygulamıştır. Araştırma sonucunda yoğun bir içeriğin verildiği grubun merhamet değerine ilişkin gelişimlerinin olumlu yönde ilerlediğini tespit etmişlerdir. İbret, vd. (2019) öğrencilerde çevreye karşı duyarlılığı arttırmak için sistematik bir program dâhilinde geliştirilen fotoğraf analizi, çözümleyici öykü, şarkı, bulmaca ve ağaç dikimi etkinliklerini 5 haftalık süreçte uygulanmışlardır. Uygulama sonrasında çevre konularında alternatif etkinlik kullanımının, öğrencilerin doğal çevreye karşı duyarlılık kazanmasında etkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Araştırmada elde edilen bulgular ve sonuçlar doğrultusunda şu öneriler yapılabilir:

- Merhamet kavramının öneminin her kademedede nasıl olduğuna ve nasıl ele alındığına dair değişik illerde de nicel ve nitel çalışmalar yapılabilir.
- Okullarda sosyal sorumluluk projeleri arttırılıp çocukların değerlere karşı olumlu tutum kazanmaları geliştirilebilir.
- Öğrencilere etik değerlerin kazandırılabilmesi için okullarda her kademedede ayrı bir ders verilebilir.
- Eğitim programları hazırlanırken değerlerin kazandırılması için farklı yöntem ve tekniklere yer verilebilir.
- Ailelere değerler eğitimi noktasında seminerler yapılabilir.

Kaynaklar

- Aydın, M. Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2012). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aristoteles. (2014). *Retorik*. (Çev. Doğan, M. H.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aktaş, Z. ve Bozdoğan, A. E. (2016). Fen bilimleri dersi “insan ve çevre” ünitesiyle bütünleştirilmiş etkinliklerin ortaokul öğrencilerinin merhamet değerini kazanmalarına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 32, 39-57.

- Beldağ, A. (2012). *Yedinci sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerlerin kazanılma düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Erzurum ili örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Başok Diş, S. (2017). *Bernard Williams'ın ahlak kavramı analiz ve sistem eleştirisi*. Ankara: Araştırma Yayınları
- Cevizci, A. (2011). *Felsefeye giriş*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çalışkan Akçetin, N. (2016). Merhamet ve devlet: Schopenhauer. *Feseve ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 71-86.
- Çelikkaya, T. ve Seyhan, O. (2017). Ortaokul öğrencilerinin evrensel değerlere ilişkin algıları: metafor analizi. *International Journal Of Languages' Education And Teaching*, 5(4), 958-977.
- Des Jardins, J. R. (2006). *Çevre etiği*. (Çev. Keleş, R.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Doğan, B. ve Gülüşen, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki (6-8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(2), 75-102.
- Doğan, S., Uğurlu, C. T. ve Çetinkaya, M. (2013). Öğretmenlerin değerler eğitimi üzerine görüşleri (nitel bir çalışma). *VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu*. Sakarya Üniversitesi.
- Gömleksiz, M. N. ve Kılınc, H. H. (2015). Ortaokul öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri, beklentileri ve önerileri. *Researcher: Social Science Studies*, 3(5), 35-45.
- Gür, Ç., Koçak, N., Şirin, N., Şafak, M ve Demircan, A. (2015). İlköğretim öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri ve karşılaştıkları güçlüklerin incelenmesi: Ankara örneği. *Asya Öğretim Dergisi*, 3(1), 78-91.
- Halstead, J. M. & Taylor, J. M. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, Vol. 30, No.2. ,169-202.
- Hökelekli, H. (2011). Gökyüzünden yeryüzüne yayılan bir değer: merhamet ve eğitimi. *Diyanet Aylık Dergisi*, 244, 13-19.
- İbret, B. Ü., Demirbaş, İ. ve Demir, F. B. (2019). İlkokul 4. sınıf öğrencilerine alternatif etkinliklerle doğal çevreye duyarlılığın kazandırılması. *Cumhuriyet International Journal Of Education*, 8(1), 258-280.
- İnel, Y. ve Urhan, E. (2018). Model analizi etkinliği: ortaokul öğrencileri hangi değerleri kimden öğreniyor? *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 2(1), 44-51.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kıral, B. ve Başdağ, S. (2016). Sınıf öğretmenlerinin merhamet eğitimine ilişkin görüşleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim fakültesi Dergisi*, USOS 2016 Özel Sayısı, 80-96.
- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6, 7. sınıflar). www.meb.gov.tr
- Rousseau, J. J. (2009). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. (Çev. Ünsal O.) İstanbul: Say Yayınları.
- Sağlam, E. ve Genç, S. Z. (2015). İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(4), 1708-1728.
- Türk Dil Kurumu. (2018). *Güncel Türkçe sözlük*. <http://www.tdk.org.tr> adresinden 21. 01. 2018 tarihinde indirilmiştir.

- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2018). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ünlü, İ. (2019). İlkokul öğrencilerinin değer yönelimlerinin ahlaki ikilem hikâyeleriyle incelenmesi: sorumluluk değeri örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23(1), 265-287.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2010). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin değer yönelimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 407-416.

Extended Abstract

Ethic is shape of behaviour which occurs spontaneously in people's relationships with each other and also judgments of values formed in this process. During the formation process of moral values some terms have been appeared and one of them is mercy. Mercy is a thing that person who has moral values feels the pain, sorrow, distress and happiness of the other person and shares these feelings with him. Moreover, this is the most important and valuable emotion that makes us human. Transaction of these feelings from human to human happens via education. First, mercy is taught within family and then school. Today, term of Mercy has been taught in formal education by the lessons as education of values and education of religion.

This research aims to reveal social science teachers' opinions on the concept of compassion as ethical value. Qualitative research was adopted to in this search. 15 (9 girls, 6 boys) social science teachers working in Bursa Gemlik formal secondary schools in 2017-2018 education year constitute the study group of the research.

Semi-structured interview form was used in the research. In the interview form, 4 open-ended questions were included in order to determine social science teachers' opinions on the concept of compassion as ethical value in basic education. Themes were formed from qualitative data analysis through content analysis with the opinions of the teachers participating in the study, and the opinions of the participants were revealed with frequency values.

The Social Sciens' Teacher;

1. What are his thoughts on the concept of compassion as ethical value?
2. What are his views on secondary school students about compassion?
3. What are his opinions on the inclusion of compassion education in the textbooks used in schools?
4. What are the activities teachers and families should do to gain the value of compassion to students?

Looking at the indications it has been detected that participants produced 12 concepts of compassion. In these concepts, pity (f=10) sorrow (f=9), help (f=8), protect/watch (f=7), kindness (f=7), show love (f=6), conscience (f=5), empathy (f=4) take the first place. According to teachers opinions about the students in the school have compassion value or not, 12 of social science teachers indicate that students don't have compassion value and 3 of teachers indicate students have compassion value and we have to save this. All of the participant teachers emphasized that mercy should take place in course books at schools. 10 terms has been determined to gain compassion value through families. In these terms being a role model (f=15), helping to people (f=9), religious, spiritual education (f=8), cultural education (f=7), non-violent publications and toys (f=6) take the first place. 7 terms has been determined to gain compassion value to students through teachers. In these terms being a role model (f=13), cooperation-sharing (f = 8), conscience (f=7), empathy (f=7) take the first place. 8 terms related to methods and techniques that should be applied in the classroom were produced. In these terms drama (f=9), role playing (f=7), case study (f=7), theatre (f=6), poster-painting-slagon works (f=5) take the first place.

According to results of study most of the teachers defined the concept of compassion as feeling of pity, sorrow, guarding, compassion, conscience, and empathy. Most of social science teachers

emphasized that the concept of compassion in children was gradually decreasing and replaced by violence and this was regrettable. But some of the teachers indicated that children have compassion value because in our country families have strong character and reflect this to their children. Participants stated that values education should be taught in secondary schools and take place in course books. They stated that the concept of mercy was not included much in the course book they used. According to participants ethic values education should be given in the family firstly. It was stated that families should be appropriate role models and especially they should reflect these moral values. It was stated that when children start school, teachers also should be ideal role models for them. In addition to this, parents and teachers should be in cooperation and parents should be informed through some semminers. It was stated that method techniques should be used in which students will be active such as drama, role-playing, sample event, theater, painting-poster competitions, and reading books.

As a suggestion, studies can be made in different provinces on the concept of mercy. In order to reach larger masses, a study can be done with quantitative research method. Practical training can be arranged in schools and of children's development evaluations can be made. Moreover, values can be given as separate course in the school to teach more effective.